

СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА УКРАЇНА-США У 90-ті рр.ХХ ст.

Л.В. Комарова

РЕЗЮМЕ

Статтю присвячено проблемі становлення, розвитку та виявлення особливостей двосторонніх україно-американських відносин на межі ХХ-ХХІ ст., враховуючи усі ключові моменти пов'язані з цим етапом. Особлива увага приділяється питанню формування зовнішньополітичного курсу нашої країни, та вплив на цей процес США. Дослідження цієї теми відповідає сучасним потребам у вирішенні проблем розбудови двосторонньої співпраці Україна-США.

Ключові слова: двосторонні відносини, зовнішньополітичний курс, Україна, США.

На межі ХХ-ХХІ ст. після закінчення "холодної війни" відбулись істотні зміни на політичній карті Європи, припинилось міжблокове протистояння та мілітаризація міжнародних відносин. Сполучені Штати Америки стали незаперечним світовим лідером, а світовий устрій – однополярним. Саме в цей час відбулось становлення нашої держави як самостійного гравця на світовій політичній арені. Був покладений початок розбудови двосторонньої співпраці з багатьма країнами світу.

Треба зазначити, що Україна, на протязі свого історичного минулого так і на даний час, має складне геополітичне становище, що ставить на порядок денний питання виваженого та збалансованого зовнішнього курсу. Тому, визначальною рисою цього важкого процесу є окресленість та характер відносин нашої країни з іншими суб'єктами міжнародної системи, їх наповненість та реалії.

Актуальність проблематики становлення й розвитку двосторонніх україно-американських відносин на межі ХХ-ХХІ ст. полягає у тому, що 22-річний процес взаємного діалогу цих країн саме у 90-ті рр. ХХ ст. зазнав багатьох випробувань та складнощів. Формування україно-американських відносин мали динамічний, але суперечливий характер, починаючи з визнання США України 25 грудня 1991 р. та встановлення дипломатичних відносин 3 січня 1992 року.

Основна мета нашого дослідження полягає у аналізі поступового розвитку двосторонніх україно-американських відносин наприкінці ХХ ст., враховуючи усі ключові моменти пов'язані з цим етапом. Безумовно, доречним є розгляд створення договірно-правової основи двосторонніх відносин на засадах взаємної довіри, рівноправного демократичного партнерства, а також складний процес відмови України від ядерного потенціалу.

Вивчення питання розвитку двосторонніх україно-американських відносин не можливий без розгляду становлення договірно-правової бази. Треба зазначити, що основні правові засади зовнішньої політики України, а також напрями багатостороннього співробітництва були закладені у Декларації про державний суверенітет [1]. Цей документ поклав початок вступу нашої держави на світову політичну арену та за заклав фундамент для побудови міцних стосунків з багатьма

країнами світу. Значним кроком уперед у формуванні договірно-правової бази Україна-США, стали ряд важливих документів, прийнятих Верховною Радою України відносно відмови від ядерного потенціалу [2].

Вагомий внесок у вивчення проблеми зробили такі вітчизняні автори як Івченко О.[3], Зленко А.[4], Харбан І.[5], Олійник С.Д.[6], О.В.Крапівін [7]. та інші. Особливе місце серед зарубіжних дослідників цієї проблематики посідає американський політолог і державний діяч, колишній Радник з національної безпеки Президента Дж. Картера Бжезінський Зб.[8].

Здобуття Україною незалежності поставило на порядок денний питання про наповнення її зовнішньої політики усіма атрибутами суверенної держави, тому розбудова відносин з США було дуже важливим аспектом. Із часу набуття незалежності Україна послідовно виявляла прагнення розбудовувати міцні відносини зі США як з важливим гравцем на міжнародній арені, могутньою державою, статус якої визначається їх економічною і військовою могутністю, впливом на міжнародні фінансові організації, лідерством у розробці і впровадженні новітніх технологій.

Початковий етап розвитку відносин між Україною та США мав досить непоганий потенціал, але треба враховувати певні негативні моменти покликані так званою «ядерною спадщиною» України. На початку 90-тих рр. ХХ ст. це питання набуло вирішального значення відносно визнання незалежності України світовим співтовариством. Цей час пов'язаний з складнощами розвитку двосторонніх відносин. США робили ставку на взаємини з Росією щодо більшості проблем успадкованих від СРСР. У стосунках з Україною США опікувалися передовсім питаннями ядерної безпеки, збереження балансу сил в Європі і практичні дії Києва у цьому напрямку певний час викликали запитання на Заході взагалі та у Вашингтоні зокрема.

Умови для розбудови двосторонніх відносин склались з кінця вісімдесятих років минулого століття. З цього часу відомі аналітики США стверджували про неминучість проголошення незалежності в Україні, наголошуючи на тому, що геополітичне положення нашої країни повинно стати одним з основних факторів для стабільності та безпеки в Східноєвропейському регіоні. При тому ж було окреслено ряд кроків щодо підтримки нової незалежної держави, бо на думку багатьох теоретиків, Україна на шляху до самостійності без підтримки з боку США мала зіткнутися з багатьма перепонами, такими як міжетнічні конфлікти та економічна криза, а це призвело б до кризових явищ в регіоні.

Видатна подія відбулась 1 серпня 1991 р. в Києві, коли під час свого візиту президент США Джордж Буш виступив з промовою, яку пізніше Вільям Сафір в "Нью-Йорк Таймс" назвав "котлетою по-київськи". Зокрема була висловлена позиція, що "...Американці не будуть підтримувати тих, хто прагне до незалежності, з тим щоб замінити тиранію зверху на місцевий деспотизм. Вони не будуть допомагати тим, хто пропагує самогубчий націоналізм на основі етнічної ненависті. Ми будемо підтримувати тих, хто хоче будувати демократію ..." [9]. Суть цієї доктрини полягала в тому, що офіційний Вашингтон не підтримував українських прагнень до незалежності, оскільки це б означало підтримку екстремістського націоналізму, тобто порушення стабільності в регіоні.

В цілому 1991 рік відбувався для українсько-американських відносин у русі поступового зближення, але наступний рік видався дуже важким, насамперед через зростання дипломатичного тиску на Україну. Сполученні Штати поставили на порядок денний негайне вирішення питання відмови від ядерної зброї. Проблема ядерного потенціалу України посіла основне місце в розвитку україно-американських відносин.

Але, після прийняття Україною рішення про відмову від ядерної «спадщини» розпочалась виважена та поступова побудова договірно-правової бази двосторонніх відносин. Цьому сприяв перший офіційний візит Президента України Л. Кравчука до

США у травні 1992 р. Першими кроками були такі документи як Угода про здійснення програми "Корпусу миру" в Україні, Угода про сприяння капіталовкладенням, Заява про американсько-українські відносини і розбудову демократичного партнерства та Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки[10] укладені у травні 1992 р., укладені Президентом держав Л. Кравчуком і Дж. Бушем.

Після президентських виборів в США, які відбулись наприкінці жовтня 1992 р. до влади у січні 1993 року прийшла Адміністрація Клінтона. З цього моменту розвиток українсько-американських відносин зазнав нового поштовху та почалась ретельна робота на шляху до розбудови раціональної співпраці. У тому, що новообраний президент обрав цей вектор, вирішальну роль відіграли насамперед впливові представники Конгресу Сполучених Штатів Америки. І вже у квітні 1993 р. одним із перших кроків було рішення Держдепартаменту США щодо необхідності і невідкладності «спільного подолання кризи довіри».

9 травня 1993 р. відбулась зустріч делегації США на чолі з послом з особливих доручень, спеціальним радником Державного секретаря із зв'язків з новими незалежними державами С.Телботом у Києві. У своїй промові він окреслив бажання американської сторони розпочати новий діалог у відносинах з Україною, а також наголосив, що США готові до ретельного перегляду політики відносно нашої країни. Під час цієї зустрічі було запропоновано розробити і підписати на найвищому рівні українсько-американську Хартію про партнерство, дружбу і співробітництво.

Почався якісно новий етап розвитку двосторонніх україно-американських відносин, був закладений міцний фундамент для надання їм принципово нового рівня. Вже 30 вересня цього ж року Україні була виділена фінансова допомога в розмірі 350 млн. дол., після схвалення цього питання Конгресом США.

24 -25 жовтня 1993 року, відбувся офіційний візит Державного секретаря США В. Крістофер у Київ, під час якого була досягнута домовленість про те, що США сприятимуть приєднанню України до Генеральної угоди з торгівлі та тарифів (ГАТТ), а також налагодженню конструктивного співробітництва з МВФ та МБРР. Зокрема, було запропоновано розглянути приєднання України до ініційованої США в рамках НАТО програми «Партнерство заради миру».

Не дивлячись на значні позитивні моменти у розбудові відносин, як раз у цьому році між Україною та США постало головне критичне питання відносно проблеми набуття Україною без'ядерного статусу. Охолодження співпраці було викликано тим, що Україна, на думку США, непослідовно і не у повному обсязі виконувала зобов'язання, прийняті у Лісабоні 23 травня 1992 року, щодо договору про СНО-І.

Навіть у засобах масової інформації США було опубліковано ряд антиукраїнських статей, в яких це питання розглядалось з різних аспектів. США виявляли упередженість у своїх поглядах та наполягали на тому, щоб Україна якомога швидше ратифікувала Договір про обмеження стратегічних та наступальних озброєнь, а також приєдналась до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ).

Подоланням кризи у відносинах стала ратифікація 18 листопада 1993р. Верховною Радою України Договору про СНО-І [11]. Україна забезпечила умови для ефективної імплементації Договору про СНО, зокрема стосовно інспекційної діяльності та діяльності з безперервного спостереження за виконанням Договору. Важливим напрямом у зміцненні та подоланні двосторонніх проблем було підписання Президентом України, США та Росії 14 січня 1994р. Тристоронньої заяви в Москві. Ця подія була своєрідним проривом у непростих відносинах, що склалися у неминучому трикутнику Україна – США – Росія. Відповідно до цієї Угоди було заявлено про надання Україні гарантій безпеки США й Росії.

Надалі, на президентських виборах 1994р. переміг Л. Кучма. Під час його президенства продовжувалась динамічна співпраця урізних галузях, особливо це торкалось економічного співробітництва. Відбулися певні розстановки нових акцентів у пріоритетних напрямках. Саме у 1994 року Україна проголосила Стратегічне партнерство з переважною більшістю своїх сусідів та з ключовими державами світу. Стосункам з Сполученими Штатами Америки була приділена пильна увага.

20-24 листопада 1994 р. відбувся державний візит Президента України Леоніда Кучми до США, під час якого було підписано дуже важливий документ для розвитку співпраці, це Хартія українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва. В цьому документі закріплено таке основне положення щодо безпеки України: "...якщо в майбутньому виникне зовнішня загроза територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці України, Україна і США мають намір здійснювати відповідні кроки для досягнення мирного вирішення ситуації відповідно до принципів міжнародного права" [12].

Також сторонами було закріплено й проголошено існування вільної, незалежної і суверенної Української держави, а також те, що її безпека й процвітання мають велике значення для США. Наприкінці 1994 р.(5-6 грудня), проходив Будапештський саміт ОБСЄ, на якому Україна урочисто отримала гарантії національної безпеки від США, а також таких країн як Велика Британія, Росія Франція та Китай.

Завершенням періоду відмови України від ядерного потенціалу дослідники вважають перше червня 1996 р. Саме тоді остаточно завершився процес вивезення з території України стратегічних ядерних боєприпасів до Росії.

У 1996 р. Відбулось визнання України як стратегічного партнера США. Це проголошення сприяло підвищенню рівня двосторонніх відносин. Модель стратегічного партнерства протягом наступних років набувала нового, більш ґрунтового змісту, переосмислювалася у відповідності до трансформації пріоритетів зовнішньої політики обох держав. У рамках відносин стратегічного партнерства Україна взяла участь у міжнародних миротворчих операціях в Іраку та Афганістані, активно співпрацює зі США в інших антитерористичних заходах.

Таким чином, набуття незалежності України стало поштовхом для розвитку її зовнішньополітичного курсу. Сучасний стан взаємовідносин США і України є доволі різноплановим, але ж для того, щоб зрозуміти цілісну картину відносно місця та ролі України в зовнішній політиці Сполучених Штатів Америки, треба враховувати усі історичні передумови побудови стратегічного партнерства. Останнім часом ми спостерігали низку подій, які спонукають замислитися над тим, якими є відносини України і США сьогодні, як Сполучені Штати розглядають українську ситуацію.

РЕЗЮМЕ

Стаття посвячена проблеме становления, развития и выявления особенностей двустороннихУкраино-американскихотношений на рубеже XX-XXI вв. Учитывая все ключевые моменты, связанные с этим этапом, особое внимание уделяется вопросу формирования внешнеполитического курса нашей страны и влияния на этот процесс США. Исследование этой темы отвечает современным потребностям в разрешении проблем развитиядвустороннегосотрудничестваУкраина-США.

Ключевые слова: двусторонниеотношения, внешнеполитический курс, Украина, США.

SUMMARY

The article is devoted to the formation, development and identifying features of bilateral Ukraine-US relations on the brink of XX-XXI century.Given all the key points as sociated with this stage. Particular attention is paid to the formation of the foreign policy of our

country, and the impact of this process the United States. Research the topic meets modern need sin addressing the development of bilateral cooperation between Ukraine and the USA.

Keywords: bilateral relations, foreign policy, Ukraine, USA.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Декларація про державний суверенітет від 16 липня 1990 р. // Зовнішня політика України : [у 2 ч.] : хрестоматія : посіб. для студ. вищих навч. закладів. - Донецьк, 2002. - Ч. 1: [Правові засади зовнішньої політики. Україна в багатосторонньому співробітництві]. - С. 14-15.
2. Заява Верховної ради України про без'ядерний статус України // Відомості Верховної ради (ВВР). – 1991. – №31. – С.10-15; Постанова Верховної ради України Про додаткові заходи щодо забезпечення набуття Україною без'ядерного статусу // Відомості Верховної ради. – 1992. – №29. – С.405.; Договір про нерозповсюдження ядерної зброї / Закони України: Зб. док. У 16 т. – К., 1996. – Т.14. – С.361-369.
3. Івченко О. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан. – К., 1997. – С.494.
4. Зленко А. Дипломатія і політика. – Х.: Фоліо, 2003. – 348 с.
5. Харбан І. США – Україна. Зигзаги партнерства // Віче. – К., 2004. – № 4.– С. 41-45.
6. Олійник С.Д. Геополітичне становище України з точки зору США. – К.,1994. – С. 15.
7. Крапівін О.В. Політика США щодо України на початку її незалежності. «Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки», вип. 1. 2008., С.124-133.
8. Бжезінський Зб. Велика Шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи. Американська першість та її стратегічні імперативи. Львів-Івано-Франківськ, 2000. – С.46-47, 92-93; Бжезінський Зб. Україна у геостратегічному контексті. – Передмова. – К.: Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2006. – С. 70; Бжезінський Зб. Велика Шахівниця. Американська першість та її геостратегічні імперативи. – Львів-Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – С. 9.
9. Щоденник незалежності - США визнали Україну [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.kyivpost.ua/opinion/op-ed/shodennik-nezalezhnosti-ssha-viznali-ukrayinu-20558.html>
10. Угода про здійснення програми "Корпусу миру" в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/840_010; Угода про сприяння капіталовкладенням [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/840_009; Заява про американсько-українські відносини і розбудову демократичного партнерства[Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/840_066; Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки[Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/840_047
11. Договір про скорочення стратегічних наступальних озброєнь між СРСР і США [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/840_050
- 12.Хартія українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/840_015

Надійшла до редакції 19.10.2013 р.